Szabó József

TÖRÖKKANIZSA LEGRÉGIBB NEMESI CSALÁDJA

A Đurković-Szerviczky család története

Kevés olyan vajdasági helység létezik, amelynek múltjában annyi nemesi családdal találkozunk, mint Törökkanizsán. A 18. századtól a 19. századig e viszonylag kis kiterjedésű területen, érdekes körülmények között jött létre a legbefolyásosabb és leggazdagabb nemesek bánáti központja. A kiváltságosok e körének megalapítója a Đurković-Szerviczky család volt. Törökkanizsa mezőváros és birtok megvételével[1] a Szerviczkyek megvetették az alapját e vidék első nagybirtokának/hűbéruradalmának. Családi kapcsolatainak szerteágazása folytán telepedik majd meg itt később a Tallián, a Schulpe, a Maldeghem és a Feilitzsch nemesi család.

Az Osztrák–Magyar Monarchia állami és társadalmi hierarchiájában Törökkanizsa nemesei jelentős közigazgatási, egyházi tisztségeket töltöttek be. Magas beosztásukból kifolyólag, továbbá műveltségük és tekintélyük folytán jelentősen befolyásolták a város művelődési, gazdasági és területi fejlődését, nem utolsósorban pedig jobbágyaik meg a helybeliek szellemi felvilágosodását. Fényes társadalmi és politikai karrierjüket Bécstől kezdve Pozsonyon[2], Budapesten és Újvidéken keresztül egészen Belgrádig ismerték. A mi báróink, grófjaink és egyházi személyiségeink életrajzait átszövik a felemelkedésekről és bukásokról szóló történetek, de a cselszövésekről és hanyagságról, a kicsapongásról és erkölcstelenségekről szóló mesék is – ami mindenképpen a letűnt korok arisztokrata életvitelének hű képe volt.

Törökkanizsa nemesei a Tisza partján létrehozott nemesi-urasági különnegyed kastélyaiban és kúriáiban éltek. Itt, a bécsi mintára megformált, egzotikus fákkal és virágokkal teli árnyas parkban magas falak mögött éltek, a fényűzés zárt körében, népes személyzettel. Az egyszerű, halandó nép jelenléte nem zavarhatta magánéletüket. Az urak csak a magukkal címben, vagyonban és tudásban egyenrangúakkal barátkoztak. A jobbágy vagy a szolga saját akaratából ritkán állhatott ura elé. Az ő életük a nyilvánosság számára mindig titok volt (és maradt), afféle meseszerű történet. Nemzedékről nemzedékre adta tovább a szájhagyomány a féligazságokat, elragadva ezáltal a feledéstől az élet hasznos példáit – mind a szépet, jót és nemest, mind a keserűt és em-

bertelent. Kíséreljük meg most elsőként megszorítások és minősítések nélkül, a múlt e példáit a történelem nyelvén elmesélni. Bevezetőül és útmutatóul szolgáljon nekünk a törökkanizsai nemesség családi kapcsolatainak grafikai térképe, alapítványaiknak és társadalmi közhasznú működésüknek a vázolása.

Törökkanizsa legrégibb nemesi családja, a Durković-Szerviczky család a szerb történelemben már hosszabb ideje ismeretes, noha a családnak a közügyek terén kifejtett tevékenységét és közhasznú társadalmi munkálkodását mindeddig nem kutatták ki részletesebben, és nem is minősítették. Az e családról szóló, hozzáférhető levéltári anyag időrendi sorrendben az alábbi tényeket tárja elénk:

A Durković-Szerviczky nemesi család származásának feltárása minden bizonnyal Görögországba kalauzolna bennünket, talán a Szaloniki mögötti Servij helységbe, amelyből a 18. század elején, kereskedés végett, számos cincár[3] család rajzott ki az akkori két birodalom, Ausztria és Törökország határövezetébe. A *Đurković* (Gyurkovics) vagy *Đorđević* családnév – ahogyan Dél-Magyarországon legkorábban jegyezték magukat a család tagjai – a közismert keresztény *Georgie* névből ered. E név módosulása és átalakulása nyomon követhető a család férfitagjainak nevében, ahol *Georgije* és *Đorđe* alakban van jelen, továbbá az oldalági rokonságnál is meg német változatában, a *Georgina* (leánynév) alakban, illetve a magyar *György* alakban.

A Đurković-Szerviczky család teljes tudatában volt görög-cincár származásának, s hivatalosan is úgy nyilatkoztak, noha a szerbek, nyelvük és görögkeleti vallásuk miatt a sajátjuknak tekintették. Köztudott azonban, hogy a Đurkovićok a 18. és a 19. században a szerb nyelv mellett, otthon, egymás között még mindig cincár nyelven értekeztek. Jól beszéltek továbbá németül és magyarul, s tanult emberekként a latint is használták.

A Vajdaságban a Đurkovićokról szóló írásos emlékeket a 18. század közepétől követhetjük nyomon. Két Đurković testvért, Aksentijét és Manojlót tekintélyes karlócai szövetkereskedőkként jegyzik az okmányok. Gazdagságukról és tekintélyükről az alábbi adatok tanúskodnak:

– Aksentije Đurković 1751. január 20-án adásvételi szerződéssel elcseréli karlócai házát egy újvidékiért. Újvidék akkor már szabad királyi város volt, s az ottani letelepedéshez szükséges volt a városi magisztrátus előzetes jóváhagyása.[4]

– 1759. május 15-én Aksentije Újvidék város választott polgára lett[5], 1767-ben pedig a *Görögkeleti Kereskedő Egyesület* (Pravoslavna kupečeska kompanija) elöljárója.[6]

– 1770-ben, élete vége felé Aksentije szép nagy emeletes házat vásárol a város központjában levő Szűcs utcában (Ćurčijska ulica), a görögkeleti székesegyház mellett.

– Aksentije bátyjának, Manojlónak a fia, Konstantin Manojlović-Đurković, ugyancsak 1752-ben vette át édesapjának újvidéki kereskedését.[7] Nagybátyjával, Aksentijével együttműködve kelmével kereskedik Trnavától kezdve végig a Dunán, egészen Bécsig. Mivel gyakran tiltott árut is szállított, vagyona ugrásszerűen megnövekedett.

Donatio super totali, et integra Possessione Török Kanisa Comitatui Torontaliensi adjacente, et simul Collatia Praedicati de Török Kanisa Marco Szervüszky facta

Num. II,251. Anni 1783.

Nos Josephus Secundus!

Memo-

Fideliter commendamus tenore Praesentium significantes quibus expedit Universis; Quod Nos cum ad nonnullorum Fidelium Nostrorum humillimam Supplicationem Nostra propterea facram Majestati, tum voce benigne attentis, et consideratis Fide, ac Zelo Fidelis Nostri Marci Szervüszky, quo Idem quibusvis in Occasionibus altissimum Servitium Nostrum eo cum fervore, Conatu, et Industria promovere studuit, ut dignum se reddiderit, quo per Serenissimam, ac Potentissimam olim Dominam Mariam Theresiam Romanorum Imperatricem, & Reginam Hungariae Apostolicam, Genitricem Nostram Piae Recordationis desideratissimam, idem una cum Fratruele Suo Constantino olim Szervüszky Anno Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Quarto in Coetum et Numerum Nobilium haereditariarum Augustae Domus Nostrae Austriacae Provinciarum, Sacrique Romani Imperii cooptaretur, Praedicatoque de Szervüszky condecoraretur, ac max ubi ex Parte Provincialium ad Metropolitanum Graeci non uniti Ritus Appellatorium Consistorium pro Assessore, exposito voto penes Archi-Episcopatum nunc dicti Graeci Ritus non unitorum respectu Administrationis Fundi Nationis Illyricae Studiorum, et Massae Archi-Episcopatus inalienabilis pro Assistente demisso proprius fuisset, per Nos clementer denominaretur, et confirmaretur; quibus etiam in Muniis pro Locorum, et Temporum Varietate, atque Occasionum Exigentia Sacra proprimis dicti Regni Nostri Hungariae Coronae, ac deinde Majestati Nostrae, et consequenter Augustae quoque Domui Nostrae Austriacae fideliter, ac constanter exhibuit, ac impendit, et decepse etiam pari Fidelitatis, et Constantiae fervore se exhibiturum et impensurum pollicetur; Totalem et integram Possessionem Török Kanisa Comitatui Torontaliensi adjacentem, ac Armis Caesareo Regiis, postquam

Marko Szerviczky birtoklevelének első oldala (1783)

A Durković-Szerviczky családfa újvidéki ága akkor sem, de később se igen lombosodott ki. Aksentijének három fia született és egy lánya – Georgije, Simeon, Marko és Katarina. Nekik a későbbiek során csak két utóduk lett: Marko fia Đorđe, és Katarina fia Vasilije; Aksentije bátyjának, Manojlónak csak a már említett Konstantin fia volt, a következő nemzedéksorban pedig csak két leszármazottja lett: Dimitrije és Sofija.

Nem ismeretes előttünk, hogy Manojlo mikor hunyt el, feltehetően még viszonylag fiatalon. Halála után vagyonát és üzletét egyetlen fia, Konstantin vette át. Aksentije Durković házában, annak 1770-ben bekövetkezett halála után már valamivel összetettebb volt a helyzet. A testvérek egyike, Simeon, egy évvel édesapja előtt, utódok nélkül hunyt el. Így Aksentije vagyonát, a még 1759-ben elkészített testamentuma szerint felosztották Georgije, Marko és Katarina között. Katarina az idő tájt már Újvidék város szenátora fiának, Đorđe Milankovićnak volt a felesége. A végrendelet szerint neki 2000 forint örökség jutott, Georgije és Marko pedig a kereskedésen és a gazdaságon osztoztak meg. Aksentije nem feledkezett meg sem szülőházájáról, sem pedig vallásáról: 60-60 forintot adományozott Servij és Verij görögkeleti templomainak, sokkal nagyobb összeget, 1000 forintot pedig a jeruzsálemi Szent Sírnak és a Fruška gora-i kolostoroknak.[8] 1772-ben Georgije is meghal, szintén utódok nélkül. Végakarata szerint vagyonából 10 000 forintot adományoz nővérének, Katarinának.[9] Ily módon az atyai örökség legnagyobb része Markónak jutott. S ahogyan az már lenni szokott, Marko nővére nem tudott megbékélni ezzel a felosztással, s ezért ők ketten évekig pereskedtek az örökségért. Az 1779-ben indított per mellett Katarina írásban is panaszt tett Mária Terézia császárnőnél, kérve tőle, hogy pazarló és erkölcstelen életmódja miatt kobozza el bátyja vagyonát, bátyját pedig helyezze gondnokság alá. Az újvidéki magisztrátus 1779. május 10-én úgy döntött, hogy a vitatott vagyont két egyenlő részre kell elosztani, az imént említett panasszal kapcsolatosan pedig, május 25-én a császárnő az újvidéki magisztrátustól kért véleményezést Marko életéről és viselkedéséről.[10] Így zárult le végül is a két testvér közötti viszály.

Törökkanizsa múltjával kapcsolatban tudomásunk van még néhány, Marko Đurković életéhez fűződő részletről.

Marko neve először az újvidéki magisztrátus irataiban bukkan fel: kérelemmel fordul a m. kir. Helytartótanácshoz, hogy engedélyezze az apjától örökölt kereskedés átruházását unokatestvérére, Konstantinra. A kereskedőegylet és a magisztrátus ezt nem fogadta lelkesedéssel, gyanítva, hogy Konstantin nem fogja majd olyan jól vezetni az üzletet, mint egykor nagybátyja, Aksentije.

A következő jelentős dátum Marko Đurković életrajzában a Mária Terézia kézjegyével ellátott nemesi oklevél és cím elnyerése volt a családi címerrel egyetemben. A nemesi oklevelet 1774-ben állították ki Marko és Konstantin Đurković nevére a nemesi *de Serviski* előnévvel[11], ami szintén bizonyítja a család serviji eredetét. A Đurković testvérek már abban és a rákövetkező 1775. esztendőben is a hivatalos okmányokat teljes nemesi nevükön írták alá.

A nemesség elnyerésének módja nem ismeretes előttünk. Csupán feltételezhetjük, hogy Marko egyházi-nemesi alapként használta fel tagságát a gö-

A Szerviczky család címere

rögkeleti konzisztóriumban[12] ahhoz, hogy nemesi címet nyerjen, noha lehetséges, hogy ehhez pénze is hozzásegítette. Ez az akkori Újvidék polgárainak sem volt éppen érthető, sőt annak gyanúja is felmerült, hogy a Đurković testvérek jogtalanul használják a nemesi címet, ami 1778-ban Kovács József ügyvédnek a magisztrátushoz benyújtott fellebbezéséből is kiviláglik.[13]

Időközben, Újvidék közéletében, Marko tovább szilárdította pozícióit. Így nem volt véletlen, hogy az újvidéki görögkeleti egyház szinódusa 1774-ben, amikor döntést hozott egy népi Főiskola felállításáról, illetve kiépítéséről, éppen Markót nevezte ki az építkezés fő ellenőrének, s ugyancsak beválasztotta a tanterv kidolgozására alakított bizottságba is.[14]

Idővel Újvidék jelentős kereskedelmi központtá vált, több görög-cincár eredetű családdal, s amikor felmerült e családok gyermekeinek iskoláztatása, Marko volt az, aki ez ügyben kezdeményezett. 1780. február 1-jén beadvánnyal fordult a városi tanácshoz, felkínálva a háza közelében levő üres telket, azzal a kérelemmel, hogy ott engedélyezzék egy görög, illetve görög-egyházi tannyelvű iskola létesítését. E kezdeményezés ellenállásra talált a városi tanács részéről, s még nagyobb ellenállásra a görögkeleti szerb egyház köreiben.[15] Kitartásával és bécsi kapcsolataival azonban Markónak sikerült elnyernie a bécsi hatóság beleegyezését, s így a *Hellén iskola* 1782-ben felépült.[16]

Marko életének újvidéki szakasza már eléggé rávilágít a Đurkovićok jellemvonásaira és törekvéseire. Mint tanult ember s mint poliglott és jó matematikus, Marko eléggé öntudatos és befolyásos is volt, s ezért könnyen és ügyesen vette az élet akadályait. Nem idegenkedett az egyszerű néptől, vetélytársait azonban nem becsülte. Az idővel kialakuló úri gőgjét csak kifejezett vallásossága fékezte. A jóság és a dölyfösség különleges ötvözetére figyelhetünk fel nála közvetlenül a törökkanizsai birtok megvétele előtt. Noha azt beszélték róla, hogy kicsapongó életmódot folytat, mivel gyakran tartózkodott és költekezett Bécsben és más városokban, ő akkortájt már nős volt, Duka Miklós cincár kereskedő Katalin lányának a férje. A nagy hozomány mellett Katalin 1780. szeptember 21-én egy fiúgyermekkel, Györggyel (egyházi nevén Georgije) ajándékozta meg.[17] A kereskedésnek azt a részét, amelyet addig unokabátyja, Konstantin vezetett, Marko most felesége rokonának, Teodor Dukának adja bérbe. Egyébként élénk figyelemmel kíséri a politikai és gazdasági élet történéseit, Mária Terézia és fia, II. József reformtörekvéseit. Gyanítja, hogy e változások előremozdíthatják saját ügyét.

Az alkalom erre 1781-ben adódott, amikor Bécsben az udvari kancellária elvégezte a bánáti kincstári birtokok értékének felbecslését, s eladási bizottságot alakított azzal a szándékkal, hogy a rendszeresebb adóbehajtás érdekében e birtokokat magánszemélyeknek adja el. Hogy e vállalkozást sikerre vigye, a bécsi udvar az esetleges vásárlóknak a földbirtokkal együtt nemesi címet is ígért hűbérúri joggyakorlással. Az eladást lebonyolító bizottság négy árverés megtartását irányozta elő, azzal, hogy a földbirtokokat 30 000 forint értékig Temesvárott árverezik, az ennél értékesebbeket pedig Bécsben. Az 1781-ben és 1782-ben megtartott árverések iránt kielégítő volt az érdeklődés, s a bánáti

A törökkanizsai Schulpe-kastély a XX. század elején

birtokokat túlnyomórészt cincár, örmény, magyar és szerb kereskedők vásárolták meg. Így lettek az egykori kereskedők újdonsült nemesek.

Marko Đurković-Szerviczky felkészülten várta ezeket az eseményeket, s az első bécsi árverésen, 1781. augusztus 1-jén, nagy versengés közepette megvásárolta a törökkanizsai birtokot. A földterület értékét 79 732 forintra becsülték, de végül is 90 000 forintért talált gazdára.[18] Az 1783. november 7-én kiállított császári adománylevél (amelyet a birtok megvétele kapcsán állítottak ki) Marko Đurković-Szerviczkynek és Konstantin Đurković-Szerviczkynek megerősítette 1774-ben elnyert nemességét, bővítve nemesi címét a *Serviski de Török-Kanizsa* előnévvel. E nemesi jog Markón és Konstantinon kívül kiterjed Marko feleségére, Katarinára, fiára, Dordéra, Konstantin fiára, Dimitrijére meg azok minden elkövetkező leszármazottjára. Az adománylevél szövegéből még kiderül, hogy Marko az idő tájt a püspökválasztási konzisztórium tagja volt, hogy segédkezett a püspöki vagyonkezelésben, s hogy jelölték a püspökség keretében működő Illír Iskolaalap tagjai közé.

A vásárlási okmány szerint Marko uradalma magában foglalta Törökkanizsa falut a tiszai komphasználati joggal egyetemben, Filityháza és Budžak pusztákat a hozzájuk tartozó legelőkkel, mezőkkel, völgyekkel, szőlőskertekkel, borospincékkel, vizekkel, folyókkal, tavakkal, halastavakkal, vízimalmokkal, vendégfogadókkal együtt a halászati, hús- és italmérési joggal egyetemben. Ez azt jelentette, hogy ő lett a törökkanizsai uradalom teljhatalmú hűbérura.[19] A megvásárolt birtok nagysága 15 304 katasztrális hold volt, ebből 12 780 hold volt a megművelhető földterület. Az 1787. évi előírások szerint a hűbéri ura-

dalomhoz tartoztak még Törökkanizsa lakói is, szám szerint 1157-en (Jozefova nélkül).[20]

Birtokának végleges betáblázását Marko ünnepélyesen ülte meg. Nem feledve Újvidéken ért sérelmeit és a nemességével kapcsolatos kételyeket, Marko az ünnepélyre meghívta Újvidék előkelőségeit meg a magisztrátus képviselőit is.[21]

A birtokbavétel után az új földesúr hozzálátott annak rendezéséhez. A birtok igazgatását rokonára, Stefan Durkovićra bízta. Falubírót és pandúrokat is választottak a falu közrendjének fenntartására, illetve az adóbehajtásra. Azonnal hozzáláttak egy nagy borospince megépítéséhez. Robotmunkával dolgoztak, méghozzá azokkal a téglákkal, amelyeket a jobbágyok maguk készítettek a feketetói út melletti téglagyárban.[22] A szájhagyomány szerint a Szerviczkyek kastélya vagy nagyobb úrilaka a Tisza jobb partján volt, vagy a folyó egykor nagyobb kiterjedésű szigetén, amely Magyarkanizsától Törökkanizsáig húzódott, s hossza mintegy 3 kilométer volt.[23] A sziget egyébként telekkönyvileg az uradalomhoz tartozott, idővel azonban elmosta a víz. A ma is létező úrilakot 1793-ban Marko építette. A Schulpe család tagjainak elmondása szerint – akik a későbbiekben birtokolták a kastélyt – annak építése 1804-ben fejeződött be.[24] A kastélyról az a szájhagyomány is fennmaradt, hogy az épülettől a bácskai oldalig, a Tisza alatt alagút vezet végig, ám ez nem valószínű.[25]

Törökkanizsa gazdasági élete Marko idejében teljes egészében a hűbéri rendszer agrárjellegzetességeit viselte. A jobbágyok a földesúrtól kapták a földet megművelésre, az úgynevezett „jobbágyszessziót", amely a legelőkkel együtt 24–40 katasztrális hold volt.[26] Az e földről származó termés tizede a hűbérurat illette meg, amellett pedig a jobbágyoknak, családtagjaikkal együtt, munkakötelezettsége is volt – a robot, amely évente 54 napos fogatos robotot, vagy 104 napos fogat nélküli robotot jelentett. A tizedet természetben fizették, a robotot pedig, a hűbérúr engedelmével, megfelelő pénzösszeggel lehetett megváltani. A hűbérúr iránti kötelezettségek azonban nem zárták ki a rendszeres megyeadó fizetését a jobbágyok részéről.

A törökkanizsaiak emlékezetében annak nem maradt nyoma, hogy Marko esetleg élt volna korlátlan hűbérúri jogaival; a testi fenyítéssel vagy a *ius primae noctis*szal. Összetűzései és bírósági perei jobbára a pénzzel voltak kapcsolatosak. Így például az 1783-ban folytatott bírósági peréből kiviláglik, hogy Marko Szerviczky jogtalan komphasználatért perelte a csókai földesurat, Marczibányi Lőrincet, aki ily módon Törökkanizsánál csökkentette Marko komphasználatának bevételét.[27] Ugyanakkor Marko a saját kompjain – Törökkanizsánál a Tiszán és Feketetónál az Arankán – többszörösen nagyobb átkelési díjat és adót fizettetett meg, mint amennyit az állami jogszabályok, illetve a megyei rendeletek előírányoztak. Emiatt többször is pénzbüntetéssel sújtották, amiről annak idején Bécset is tájékoztatták.[28] Ettől eltekintve kereskedői hajlama Markót rávette arra, hogy a közjó érdekében is ügyködjön: Törökkanizsa, már mint közigazgatási központ, 1783. augusztus 4-én kiváltságot kap a szabad kereskedelemre.[29] A hűbérúrnak a kikötőben lebonyolított

Dorde Szerviczky

áruforgalomból származó jövedelme mellett a helység haszna az volt, hogy élete felélénkült, fejlődése pedig fellendült.

Marko Szerviczky társadalmi és politikai tevékenysége arra irányult, hogy óvja és védelmezze a pravoszláv nemesség személyi és kollektív jogait. A gyakori bírósági perek ellenére 1785-ben őt mégis Torontál megye bírósági tanácsosává nevezik ki.[30] 1790-ben 25 bánáti nemessel egyetemben[31] részt vett a temesvári egyházi száboron, s megválasztották „a közgazdasági és pénzügyi dolgok szakértőjévé". Ugyanezen az összejövetelen igen tevékenyen vett részt, többször is figyelmeztették közbeszólásai miatt, ám ennek ellenére mégis sikerült szóvá tennie, hogy a felsőbb hatalmi szervekben és a megyei adminisztrációban elhanyagolják a görögkeleti vallású nemeseket.[32] Ily módon meg lett hiúsítva a bécsi udvarnak az a szándéka, hogy a temesvári száboron részt vevő nemesek a saját metropolitajelöltjüket támogassák Petar Petrović temesvári püspök személyében; Szerviczky számottevő közbenjárására Stevan Stratimirović püspököt választották meg.[33] Ezután Marko közeli munkatársa lett Stratimirović metropolitának, a pénzügyi kérdésekben segédkezett neki, amellett pedig mint érdekes és igen művelt egyéniség magánlevelezést is folytatott vele.[34]

Az elmondott események során Marko hírneve valamelyest már hanyatlóban volt. 1792-ben elhunyt felesége, Katarina. Fia, Đorđe, akkor már Martini Sámuel magántanítónál tanult Újvidéken, ő pedig nagybeteg és elhagyatott volt. Ezért helyezte letétbe végrendeletét 1792-ben a győri káptalannál.[35]

Marko Újvidéken hunyt el 1794. január 6-án, Törökkanizsán helyezték örök nyugalomra. Életét, valamint népéhez és vallásához való ragaszkodását híven tükrözik végrendeletének kitételei, amelyeket 1794. április 28-án nyilvánosan is közzétettek, 13 éves fiának, Đorđénak és gyámjának, Teodor Dukának a jelenlétében.[36]

A törökkanizsai Marko Đurković-Szerviczky végrendelete alapjában véve 3 részből áll. Az elsőben fiát, Đorđét nevezi meg örökösének, külön gondot fordítva annak iskoláztatására. Ezért rendelkezett a következőképpen:

– fia tanítójának, Martini Sámuelnek 24 aranyat adományoz

– fiának, Đorđénak iskoláztatására, míg be nem tölti 20. életévét, a gyámok évente 2000 forintot költhetnek, abban az esetben pedig, ha fia 24 éves koráig megnősülne, évente 3000 forintot adományoz, azt követően pedig át kell neki adni a teljes gazdaságot és annak költségvetését.

A továbbiakban így rendelkezik: 1000 forintot adományoz az újvidéki szerb iskolának, azzal a kikötéssel, hogy ennek az összegnek a nyereségéből tehetséges fiatal gyermekeknek köteles ösztöndíjat folyósítani; a görög iskolának szintén 1000 forintot adományoz; rokonának, Stefan Đurkovićnak, aki törökkanizsai birtokát vezette, évi 300 forintos nyugdíj kifizetését rendelte el, gyermekeinek pedig, ha elérik a felnőttkort, egyenként 1500 forintot; a törökkanizsai görögkeleti lelkészeknek személyenként 100 forintot adományoz; saját templomainak – a görögkeletinek és a katolikusnak 100-100 forintot; a törökkanizsai tanítónak, akit a község fizet, a hűbéri birtok, amennyire erre lehetőség adódik, évente 60 forintot fog fizetni.

A Szerviczky család újvidéki palotája (ma a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia épülete)

E szakaszok kiegészítésként s a végrendelet második részének bővítésekként, a harmadikban úgy rendelkezik, hogy előre nem látott körülmények beálltával unokaöccse, Konstantin fia, Dimitrije is örököse lehet. 1873-ban ugyanis, Újvidéken, bátyja halála után Dimitrijét örökbe fogadta, nemesi levelébe is beiktatta, s megengedte neki, hogy használja a „Törökkanizsai" előnevet. Dimitrije fiai (Aleksandar és Đorđe) használták is ezt az előnevet.[37] A végrendelet harmadik része még pontosítja, hogy amennyiben Dimitrije lesz az örökös, abban az esetben kötelessége lesz a 30 000 forintos ösztöndíjalapot még 20 000 forinttal, az ösztöndíjban részesülő diákok számát pedig 14-re növelni.

A végrendelet második részét, az örökhagyó előrelátását bizonyítva, az alábbiakban teljes egészében ismertetjük:

„Másodszor, hogy lehetőségemhez mérten hozzájáruljak népem boldogulásához, ami pedig csakis az ifjúság helyes nevelése nyomán jöhet létre, elhatároztam, hogy erre a célra 30 000 pengőforintot adományozok, hogy annak évi jövedelméből népem tanulóifjúságának, a velem azonos vallásúaknak, ösztöndíjat folyósíthassanak, minek céljából megfontoltan és az ügy komolyságának tudatában ezennel alapítványt is teszek.

Ám:

a. Örökösöm 18 évig mentesülve legyen az alapítványi pénzek kamatjának fizetése alól, annak az évnek a végétől kezdődően, amelyben én elhalálozném, amikor pedig letelik majd az általam megszabott 18 év, attól kezdve a 30 000 forintos összegre 5%-os kamatot köteles fizetni, s ezt az összeget csakis ösztöndíjak folyósítására fordíthatja.

b. Három csoportot állapítok meg, az első csoport tagjai 200 forintot, a másodikéi 150-et, a harmadikéi pedig 100 forintot kapnak. Az első csoport esetében elrendelem, hogy azon három ifjúnak, aki kitűnik képességeivel, tisztességével és feddhetetlen életével, minden szemeszternél előre kifizessék a 200 forintos ösztöndíjat. A második csoport esetében szintúgy, azoknak az ifjaknak, akik hasonló tulajdonsággal rendelkeznek, a harmadik csoportban pedig, akaratom szerint, a fent elmondott módon 4, tizenkettedik életévét betöltött tanulóifjú részesül ösztöndíjban. Az az összeg pedig, amely fennmaradna az ösztöndíjalap pénzének kamatjaiból, fordíttassék nyilvános tanfolyamok szervezésére, illetve egyéb idevágó költségek fedezésére. Akaratom szerint az ösztöndíjban egy személy csak 4 évig részesülhet, utána újabb tanulóifjak kerülnének sorra, méghozzá oly módon, hogy a harmadik csoportban lévő ösztöndíjasok, amennyiben sikert mutatnak fel a tudományokban, a szorgalomban és az egyéb elvárásoknak is eleget tesznek, abban az esetben előreléphetnek a második, azt követően pedig az első ösztöndíjcsoportba.

c. Az ösztöndíjasok kijelölési jogát, örökösömnek, kedves fiamnak engedem át, s az ő örököseinek rangidősség szerint, hogy szabad akaratuk szerint azoknak folyósítsanak ösztöndíjat, akiknek akarnak, s ha ösztöndíjért több igénylő diák jelentkezne, szabad akaratuk szerint járjanak el, figyelembe véve a diákok képességeit, úgy, hogy senki se merészeljen bármiféle nyomást gya-

A Schulpe-Szerviczky család sírboltja a törökkanizsai görögkeleti temetőben

korolni a pénzek odaítélésénél, vagy azt a jogot megkövetelni magának, hogy jelölteket állítson.

d. Fiam és annak örökösei, akik majd ezeket az ösztöndíjakat folyósítják, kötelesek lesznek évről évre a pályázó diákok tanárainak elismervényeivel bizonyítani az állami vagy tartományi iskolaszéknél, hogy teljes összegben kiutaltak minden ösztöndíjat, amelyre az ösztöndíjalap jövedelméből futotta, továbbá, hogy teljes egészében eleget tettek az ösztöndíjalap céljainak.

e. A teljes ösztöndíjalapnak azonban a törökkanizsai birtokon kell maradnia, s a fiamnak, mihelyt a vagyon gondnokai átengedik neki az ingatlant, azonnal ki kell állítania egy kötelezvényt 30 000 forintra, azt Torontál megyénél első helyen kell neki betábláznia, s azt el kell juttatnia az állami iskolaszékhez, vagy oda, ahol más polgárok alapítóokmányait is teljes biztonságban őrzik.

f. Amennyiben az ország uralkodója vagy az államhatalmi szervek az alapítvány összegét fiamnak és örököseinek beleegyezése nélkül szándékoznák elvenni, méghozzá úgy, hogy azok erre a legcsekélyebb okot sem szolgáltatták, vagy ha netán az ösztöndíjak odaítélésének jogát maguknak követelnék meg, esetleg más célokra, akár a helyzet javítására fordítanák, abban az esetben szűnjék meg a teljes alapítvány, nyilváníttassék semmisnek és érvénytelennek, én pedig mint alapítványtevő, ez esetben a fiam által majdan kiállított kötelezvényt semmisnek nyilvánítom, azzal, hogy a fiam vagy annak örökösei, sajátjukként birtokba vehetik majd az alapítvány teljes összegét.

g. Abban az esetben, ha a törökök netán elfoglalnák Bánátot, s örököseim elveszítenék Törökkanizsát, az alapítvány is megszűnne.

h. Vagy abban az esetben, ha az ellenség tűzzel és fegyverrel elpusztítaná Törökkanizsát, úgy, hogy örököseimnek nem maradna semmi az uradalomból, az ösztöndíjak kiutalása is fel lenne függesztve."[38]

Ha Marko Szerviczkynek életében voltak is megbánható cselekedetei, érett korának bölcsessége mindenképpen ellensúlyozta őket. A *Stipendarius Servickianus* az első, s az idő tájt a legnagyobb ösztöndíj-alapítvány is a szerbeknél és cincároknál.[39] A szerb nép számos tekintélyes értelmisége vette igénybe annak támogatását. Közöttük a legkiemelkedőbb Lukijan Mušicki, a szerzetespoéta s (Vuk Karadžić mellett) a szerb nyelv reformátora, Marko Szerviczky tiszteletére írt ódájában megidézi annak holt lelkét, hogy megláthassa azokat az ifjakat, „akik kedvesen fogják őt magasztalni a szerb hárfán", s akit a felvilágosodást igénylő nemzet „múzsájának és mecénásának" nevez.[40]

*

A kiskorú Đorđe Đurković-Szerviczky, Törökkanizsa örökösödési joggal rendelkező ura[41], Újvidéken élt, ahol iskoláit is végezte, meg birtokán, Törökkanizsán. Nagykorúságáig a végrendelettel kijelölt gyámok őrködtek felette: Jovan Hadži-Mihajlo (Törökbecse), Jovan Avakumović bíró (Nagykikinda) és Teodor Duka kereskedő (Újvidék). Ők a gyámkodásért évente 100 forintot kaptak, ingyenes szállítást Törökkanizsáig, továbbá kosztot és kvártélyt. Az általános oktatás mellett Đorđe az idő tájt rokonától, Teodor Dukától már

jól elsajátította a kereskedői szakmát, az uradalmon tett látogatásai alkalmával pedig a birtok vezetését is megtanulta. Miután nagykorú lett, 1804. szeptember 21-én, jogerősen átvette a törökkanizsai uradalmat. Az uradalom lakói – az alattvalók és jobbágyok – reménnyel és félelemmel várták fiatal urukat, titokban bízva abban, hogy neki nem lesz majd néha furcsa és zsarnok a természete, mint egykor édesapjának.

Részben öröklődően, részben talán azért, mert egyetlen gyermek volt, Đorđénak édesapjával azonos jellemvonásai voltak, csakhogy nála az önkény valamivel kifejezettebb volt. Öröklött tulajdonságai üzleti ügyeiben mutatkoztak meg, továbbá az emberekhez való viszonyulásában, ifjúkori fékezhetetlenségében és abban a törekvésében, hogy élete vége felé meglelje nyugalmát. Kissé különös életrajzából az alábbiakat ismerjük:

Édesapja akarata szerint tovább éltette a *Stipendarius Servickianus* ösztöndíj-alapítványt, növelte pénzalapját és ösztöndíjasainak számát, azonos mércék alkalmazásával.[42]

Közvetlenül a birtok átvétele után Đorđe Filityen és az újonnan alapított Budžak faluban hozzálátott a dohánytermesztéshez. Hamar rájött arra, hogy a napóleoni háborúk és a dohányhiány miatt birtokán e haszonnövény termesztésével nagyobb jövedelemre tehet szert. Ezért 1804 és 1820 között Csongrád megyéből dohánykertész-családokat telepített uradalmára.[43] Gyorsan feltalálta magát a mezőgazdasági termékekkel való kereskedésben is. Akkortájt Bánát Európa jelentős gabonapiaca volt, ahonnan különböző irányba szállították a búzát, főképpen hajókkal, az akkori központi kikötőből, Törökbecséről (Novi Bečej). Éppen ezért bővítette ki azonnal Đorđe saját kikötőjét a Tiszán, Törökkanizsánál (a mai Vadászotthon helyén) és attól fogva Észak-Bánát összes búzáját az ő kikötőjén keresztül szállították el, miközben annak forgalma nem sokkal maradt le a törökbecsei mögött. Bővítve kereskedelmi tevékenységét, később sertés- és marhakereskedéssel is foglalkozott. Gyakran kereskedve Szerbia-szerte, idővel szívesen látott vendég lett Miloš Obrenović fejedelem udvarában. Azt tartották róla az emberek, hogy „Miloš fejedelem embere". Abban az igyekezetében, hogy Törökkanizsát számottevő kereskedelmi központtá tegye, sikerült kieszközölnie, hogy Törökkanizsa, 1832. augusztus 2-án mezővárosi rangot nyerjen évi 3 vásár és rendszeres hetipiac (szerda) megtartásának a jogával.[44]

Újvidéken, amely továbbra is a Szerviczkyek második állandó tartózkodási helye volt, Đorđe közéleti szereplésében és az adományozásban édesapja receptjét alkalmazta. Mint Újvidék tekintélyes, választott polgára számos városi tevékenységben vett részt. Đorđét azok között a polgárok között találjuk, akiknek „szívügye volt a város fejlesztése", s akik színházat és báltermet szándékoztak kiépíteni, jómaga 200 ezüstforintot fordított (közvetlenül Jelena Stratimirović után következett, aki 2500 forintot adományozott) erre a célra. Ismeretlen okok miatt a színházat nem építették fel.[45] A Szerb Olvasóterem felépítésekor, 1844-ben, adományozóként újra találkozunk a nevével.[46]

Szívesen forgott társaságban. Újvidéken élt unokaöccse, apjának örökbe fogadott gyermeke, a nemesi származású Dimitrije, egyébként a városi ma-

gisztrátus tagja, s a szerémi bíróság elnöke.[47] Bálokon is gyakran látták őt, unokahúgával, nagynénjének unokájával, Katarina Milanković-Paćanskival. A szomszédságában („a Servijskiek házikójában") élt a jövendőbeli költőnek, Jovan Jovanović Zmajnak a családja, Đorđe Szerviczky Zmajnak a keresztapja volt az egyházi keresztelőn.[48] Nem tudjuk, hogy „keresztfia" a későbbiek során látogatta-e őt Törökkanizsán.

Đorđe, a gazdag kereskedő és nemes gyakran megfordult más városokban is, a rossznyelvek szerint Bécsben és Budapesten szívesen vették jókedvű pazarlásait. Akkori legényéveiben, a nép emlékezete szerint, törökkanizsai tartózkodásakor részegeskedésekben és orgiákon vett részt. Megparancsolta, hogy a kastélya előtt elhaladó járókelők – ha senki sem volt ott a család tagjai közül, akkor is – kalapemeléssel köszönjenek, alázatosságuk jeleként. Olyan kevésbé hihető történetek is fennmaradtak róla, melyek szerint az uraság élt „az első nászéjszaka" jogával.

Pénzügyekben és gazdálkodásban Đorđe világosan követte feudális érdekeit. Akárcsak édesapja, ő sem sokat adott a törvények és szabályok betartására. A fogatoskocsival végzett robotot, amelyet a törvény szerint csak ott helyben használhatott, Đorđe hosszú üzleti útjain is igénybe vette. Ősszel, bő termésű években, amikor nehéz volt elvégezni a búza cséplését, s amikor azt gyakran tavasszal is folytatták, azokra a napokra jelölte ki a kulukolást, amikor csak a saját érdekeire viselt gondot, s nem rettent vissza az erőszak alkalmazásától sem.[49] Jobbágyaitól erőszakkal vett el földterületeket, hogy saját birtokát jó minőségű parcellákkal gyarapíthassa, cserébe pedig a jobbágyoknak gyengébb minőségű földet adott. Az effajta viselkedése váltotta ki 1822-ben a jobbágyok lázadását, amely 8 hónapig tartott. A zendülést a leginkább megkárosított jobbágyok vezették: Jakov Batančev, Aleksa Đakov, Jevrem Dožić és Ármány József.[50]

A törökkanizsai lakosság a panaszokat a nagybecskereki Torontál megyei hatóságokhoz is eljuttatta, ám azokat a befolyásos hűbérúr könnyen hatástalanította. Mivel más kiútjuk már nem maradt, a helybeliek titokban felkészítettek egy tíztagú küldöttséget, amely a sérelmeket Bécsben, I. Ferenc császár előtt volt hivatott előadni. Az uralkodó fogadta is őket, s ígéretet is tett nekik, hogy viselkedéséért megdorgálja a földesurat. Ám a vele kapcsolatos megyei nyomozás már azzal kezdődött, hogy rács mögé helyezték a küldöttség tagjait, és azt kezdték nyomozni, hogy ki állította össze a panaszlevelet, ki volt mindennek a szervezője stb. Megállapítást nyert, hogy az utazáshoz szükséges 200 forintot a görögkeleti egyházközség kölcsönözte nekik, s hogy a jobbágyok „saját szakállukra" mentek panszkodni, tehát senki sem szervezte őket.

Ez a történet, noha részben tragikus is, egy adoma kapcsán megmaradt a törökkanizsaiak emlékezetében. A Bécsből hazatérő küldöttséget a kompon Đorđe várta be pandúrjaival, megkötözte őket, majd a kastélyába toloncolta. Kuzman Ramadanski falubírót, aki a küldöttséget vezette, a pandúrok azonnal deresre húzták, és majdnem agyonverték. Három hónappal később Kuzman a sok veréstől ki is szenvedett.[51] A küldöttség többi tagja sem járt jobban. Adomaként maradtak fenn abból az időből Đorđe dühös szavai: „Bécsben a csá-

szár az úr, itt meg én vagyok!" Kuzman meghurcolására emlékezve, a nép ez után az esemény után még sokáig mondogatta, ha valakit meg kellett büntetni: „Feküdj, Kuzmo."[52]

*

Hogy néha a történelem fordulatai is emberiek, azt Đorđe életének későbbi alakulása is bizonyítja. Đorđe életének legfontosabb szereplője Katarina Schulpe, született Milanković-Paćanski „de Visak" lett.[53] Ő voltaképpen unokahúga, kedvence és útitársa volt, de úgy tűnik, megvalósulatlan álma is. Katarina Újvidéken viszonylag korán férjhez ment Wilhelm Schulpe határőrvidéki kapitányhoz, de ennek halála után fiatalon özvegy maradt három leányával és egy fiával. Hogy miként került sor arra, hogy Katarina elfogadja nagybátyjának a kegyeit, és átköltözzön a kastélyba, arról nincs tudomásunk, tény azonban, hogy ez megtörtént, és ő csakhamar oda került, kellő gondoskodásban részesülve és ajándékoktól körülvéve. Katarina csakhamar teljesen szabadon, kedvére átrendezte a kastélyt, a legdrágább bútorokat vásárolta meg, új személyzetet választott magának, új szolgálókat és szakácsnőket, miközben a kastély kertészei a bécsi úrilakok mintájára igyekeztek megformálni a parkot, Đorđe pedig magas falat és kerítést emeltetett a kúria köré. Katarina gyermekeit magántanítók oktatták, egyetemi szintű tudást adva nekik, továbbá néhány idegen nyelvre is megtanították őket.[54] A kastély halljában – s ezt valamennyi látogató tapasztalhatta – Đorđe és a szép Katarina életnagyságú festménye függött. E főúri idillt, egy hirtelen fordulattal, eléggé titokzatossá tette Katarina gyors házassága. Ezúttal is a császári hadsereg egy tisztjét, Lukács Jánost választotta élettársául. Tőle még egy kislánya született, Friderika. Nem tudni, hogy az újdonsült házaspár az idő tájt a kastélyban élt-e vagy sem. Akkortájt Đorđe, a nagybácsi újra Újvidéken, majd Bécsben tartózkodott. Egyik adatunk szerint 1841-ben tiltakozó levelet intézett a görögkeleti egyházközséghez, mert az a székesegyház telkén fekvő épületét bővítve, az ő udvarától elvette a fényt, és rontotta a kilátást.[55]

Az 1848-as szabadságharc kitörése előtt Đorđét újra Törökkanizsán találjuk. 1845-ben szétszerelhető pontonhidat építtetett a Tiszán – amelyet később, a magyar hadsereg visszavonulása során, a forradalmi események közepette felégettek[56] –, s mivel a Tiszához közelebb levő, régi katolikus templomot elmosta az árvíz, 1847-ben hozzáfogott egy új katolikus templom építéséhez.[57] Ennek az építkezésnek az indítékát a nép Đorđe és a törökkanizsai próta, Damjan Magarašević közötti nézeteltéréssel magyarázta. Azt mesélik ugyanis, hogy Đorđe követelte: a templomba érkezésekor szólaljanak meg a harangok, ezt pedig Damjan nem engedélyezte, hivatkozva a kánonjogra, amely ezt kizárólag a püspök belépése esetében irányozza elő. Đorđe állítólag dühösen ezt válaszolta akkor: „Majd építek én magamnak templomot, amelyen akkor fognak harangozni, amikor én akarom!" Egy másik adoma szerint a templomépítés közvetlen indítéka az volt, hogy Đorđe megkísérelt megesküdni unokahúgával, Katarinával, s amikor ezt, a rokoni kapcsolat miatt, Damjan megtagadta, akkor látott hozzá az új templom építéséhez.[58] Valószínűbbnek tűnik

azonban, hogy Đorđe hűbérúrként kedvezni akart az ő korában elterjedt görögkatolicizmusnak, s hogy ezért építtetett templomot. A görögkeleti temetőben levő neogót stílusú Szerviczky-Schulpe családi kápolnát, az egyházak közeledésének jegyében, az örökösök egyaránt használták a görögkeleti és az evangélikus vallásúak temetésekor.[59]

Egy további igaz történet, amely szláv, pogány népi elemekre is utal a néphiedelemben, ugyancsak a Szerviczkyekkel kapcsolatos. A kastélykert egy ásott kútjáról van szó, amelynek vizéről a néphiedelem azt tartotta, hogy gyógyhatású. A család szentjének, Szent Györgynek ünnepén az ország minden részéből érkeztek ide a hívek, még Szerbiából is, hogy a kút mellett, a három szent kőrisfa lombjai alatt megháljanak. A néphiedelem szerint, aki ezt megteszi három egymást követő évben, a legsúlyosabb betegségekből is kigyógyul. A hívek eközben, a kertészek örömére, a kút mellett különféle ajándékokat és adományokat hagytak. Az is fennmaradt, hogy Đorđe a kastély erkélyéről szívesen nézte az érkező zarándokokat, akik családi szentjének ünnepén ott szórakoztak, s a duda hangjai mellett kólót táncoltak. Ez a hiedelem, vagyis a szent kőrisfák és a kút látogatása az első világháborúig tartott.

A forradalom napjaiban, amely Törökkanizsát sem kerülte el, Đorđe Đurković-Szerviczky, akárcsak édesapja, Marko, a szerb ügy mellett állt ki. Az ő kastélyában volt Kuzman Todorović szerb tábornok főhadiszállása, ahonnan az az Újszeged és Szőreg környéki egységeket és hadműveleteket irányította, s ahonnan Josif Rajačič pátriárkával levelezett. A felégetett hidat és a jozefovai görögkeleti templomot kivéve, s eltekintve attól, hogy a magyar és a német lakosság szétszaladt (akiket majd Kuzman Todorović 1849. február 26-án kiadott felhívásában felkér, hogy térjenek haza[60]), Törökkanizsán más pusztítás nem volt.[61] Újvidéken, a forradalom idején a Szerviczkyek családi háza a bombázásoktól kigyulladt, és csak tetemes költséggel tudták helyreállítani.

*

E viharos események után az idő múlása is megtette a magáét, s új gondokat hozott: férjhez kellett adni Katarina leányait, Đorđénak pedig mind gyakrabban s mind hosszabban kellett Bécsben tartózkodnia, ahol (az akkor még gyógyíthatatlan) vérbajára keresett orvoslást. Katarina leányai gazdag hozományt kaptak, és férjhez is mentek: Albertina a császári hadsereg kapitányához, Bauer Ottóhoz, Teodora gróf Alfons Aihelburghoz, Wilhelmina Tallián Andor kapitányhoz, a legfiatalabb, Friderika pedig Felitzsch Fedor báróhoz. Katarina fia, Emil még Đorđe életében Bécsben befejezte tanulmányait a katonai főiskolán. Đorđe 1853-ban, már igen betegen, és talán éppen azért, Törökkanizsán, a parkban egy emlékkeresztet emeltetett vörös gránitból az alábbi szerb nyelvű felirattal: *„Isten dicsőségére emeltette e szent keresztet Đorđe Szerviczky, Törökkanizsa ura, 1853"*.

Hetvennégy éves korában hunyt el Bécsben, 1854. május 18-án. Utolsó kívánsága az volt, hogy édesapja mellé temessék el, Törökkanizsán. Végrendeletét itt első ízben tesszük közzé. Belőle mindenki saját belátása szerint ítélhet Đorđe Szerviczkyről – Törökkanizsa uráról.

*

VÉGRENDELET

Én, alulírott Đorđe nemes Szerviczky, megfontolt gondolkodás után s tiszta elmével, halálom esetére, végakaratomként így rendelkezem:

1. A törökkanizsai görögkeleti templomnak 500 forintot hagyok, s ugyanannyit az itteni római katolikus templomnak is.

2. Az újvidéki görögkeleti székesegyháznak 500 forintot adományozok, s ugyanannyit az ottani római katolikus templomnak is.

3. Az újvidéki szerb kórháznak 500 forintot adományozok, s az ottani német kórháznak is ugyanannyit.

4. A törökkanizsai görögkeleti iskolának 200 forintot adományozok, s ugyanennyit az ottani római katolikus iskolának.

5. Amennyiben már nem tudnám befejezni a törökkanizsai római katolikus templom megkezdett építését, mindenkori örököseimnek, az általam kidolgoztatott terv alapján, folytatniuk kell az építkezést, s be is kell fejezniük legkésőbb 5 évvel a halálom után.

6. Úgy rendelkezem, hogy 50 000 forintot (szavakkal: ötvenezer forintot konvertibilis bankjegyekben) táblázzanak be a törökkanizsai uradalmamra, s ez legyen ösztöndíjalap a velem azonos nemzetiségű és vallású szegény diákok részére, s ez legyen piros pecséttel megerősítve. Az 5%-os kamatot az alábbi módon kell felhasználni: három csoportot kell feállítani, méghozzá az I. csoportnak 200 forintot; a II. csoportnak 150 forintot, a III. csoportnak pedig 100 forintot kell folyósítani, azzal, hogy az első csoportban 5, a másodikban szintén 5, a harmadikban pedig 7 tanulónak kell, előlegezve, féléves ösztöndíjat kiutalni. Az ösztöndíjasoknak olyan tulajdonságokkal kell rendelkezniük, amelyek reményt táplálnak arra, hogy jó és hasznos polgárokká fogják kiképezni magukat, tehát jó képességűek és magaviseletűek kell hogy legyenek, s olyanok, akik bizonyítottak már tanulási előmenetelükkel. Mindenképpen 12 évnél idősebbek kell hogy legyenek, mert ennél korábban alig lehet megfigyelni ezeket a tulajdonságokat.

Az ösztöndíjasok csak 4 évig járhatják az osztályokat, méghozzá egyiket a másik után. Ha azon túl is állandóan eleget tesznek az előírt feltételeknek, anyagi helyzetüket illetően, erkölcsösségük és képességeik tekintetében, akkor a többi ösztöndíjassal szemben előnyben kell részesíteni őket az alsóbb osztályból a felsőbe való lépésükkor. Magától értetődik, hogy azok, akik valamilyen más ösztöndíj élvezői már, nem nyerhetik el az én ösztöndíjamat, mert ők már nem tekinthetők pénztelenek. Az ösztöndíj odaítélésének, vagyis az ösztöndíjasok kijelölésének jogát uradalmam mostani adminisztrátorának engedem át, az adminisztrálás befejeztével pedig mindenkori örökösöm családja legidősebb tagjának, aki köteles 5%-os kamatot megfizettetni minden univerzális örököstől, már a birtokban való részesedés arányától függően, az ösztöndíjra szánt összeget pedig, bizonylat mellékelésével minden évben meg kell küldenie az illetékes hatóságnak. A manipuláns egyedül a hátramaradt 50 forinttal nem köteles elszámolni, amely az ügyviteli költségeket hivatott fedezni. Univerzális örököseim kötelesek az 5%-os kamatot – amiről már az előbbiekben szóltam – évente előre kifizetni, s ez alól csak abban az esetben mentesülnek, ha ne adj' Isten, háború pusztítana. Én azt, szerencsétlenségemre, megértem, s személyes tapasztalatból tudom, hogy milyen nehéz oly szerencsétlenség közepette bármit is fizetni.

A mostani ösztöndíjalap hosszabb távra van elképzelve, ám amennyiben azt, univerzális örököseim akarata ellenére bármilyen oknál fogva elvennék, arra az esetre ezt az alapot már ma megszűntnek nyilvánítom, s univerzális örököseimet nemcsak az 5%-os kamat fizetése alól mentesítem, hanem meg is hatalmazom őket, hogy kérjék az 50 000 forintra tett betáblázás törlését.

7. Anyai ági kedves rokonaimnak hagyok:

a. nemes Duka Péter úrnak 6000 forintot

b. Marija Jovanović gyermekeinek, Nagybecskereken, 5000 forintot

c. Nemes Duka Paulina úrnőnek 5000 forintot

d. Nemes Duka László úrnak 5000 forintot

e. Nemes Duka Szidóniának 5000 forintot.

A továbbiakban apai ági rokonaimnak hagyok:

f. Georg Paćanski gyermekeinek 6000 forintot

g. Stefan Durković gyermekeinek 4000 forintot

h. Nemes Aleksandar Szerviczky gyermekeinek 25 000 forintot.

8. Sógoromra, nemes Lukács János lovassági kapitányra hagyom a törökkanizsai postát a hozzá tartozó postaépületekkel meg a „fundus instructus"-szal[62] együtt, hogy annak béréből biztosíthassa saját eltartását, halála után pedig mindez törvényes örököseimre szállna. Amennyiben egykor megszűnne létezni a postaállomás, abban az esetben az épületeket meg a földet csatolják a birtokhoz, sógorom pedig haláláig a most bevetett 50 hold réti föld jövedelmét élvezné.

9. Hivatalnokaimnak, akik több mint tíz éve teljesítenek szolgálatot, elbocsátás vagy munkaképtelenség esetén – haláluk esetén pedig özvegyüknek – életük végéig a szolgálati bér egynegyedét adományozom. Ebbe a csoportba tartozik mindenképpen házfelügyelőm, Sinkai János is.

10. Stefan Durković[63] meg Duka Orešić ispánom özvegyének, mindaddig, amíg férjük nevét viselik, joguk van a mostani szintű eltartásra.

11. Vadászomnak, Grün Ignácnak 1000 forintot hagyok készpénzben, amellett reá hagyom ruháimat és fehérneműmet, azzal, hogy senki sem háborgathatja őt az általam birtokolt törökkanizsai házban, amelyet én becsülettel szereztem, s amelyben ő továbbra is élhet.

12. Magától értetődő, hogy valamennyi hagyaték konvertibilis bankjegyekre szól.

13. Univerzális örököseimnek nevezem ki: unokahúgom Katarina Paćanski, férjezett Schulpe, most Lukács, valamint első házasságából származó gyermekeit: Emil Schulpe lovassági kapitányt, Tallián született Schulpe Vilhelminát, Schulpe Albertinát, Bauer őrnagy feleségét, Ernestina Teodora Schulpét, férjezett Aihelburg grófnőt, valamint a második házasságból származó leányt, Lukács Friderikát – akik állandóan azon fáradoznak, hogy gyengeségemet és öregségemet kedvessé tegyék, és ezért úgy rendelkezem, hogy:

a. Halálom után végrendeletem megnevezett végrehajtói jelenlétében készítsenek leltárt összes ingó és ingatlan vagyonomról: birtokaimról (a törökkanizsai birtokról, újvidéki ingatlanomról stb.), s ezt az örökséget – nevemre szóló minden adósságom vagy a törvényes kezességből eredő adósságom kifizetése után adják át univerzális örököseimnek, továbbá

b. minaddig, amíg él Lukács Katalin, a többi univerzális örökösöm édesanyja, az örökség maradjon osztatlan, és azzal egy az örököseim többsége által

választott adminisztrátor gazdálkodjon, a megvalósított jövedelmet pedig évente, univerzális örököseim között egyformán osszák szét.

c. Unokahúgom, Lukács Katalin halála után örökségi részének egyhatodát osszák szét egyenlő részekben gyermekei meg esetleg a még élő férje, Lukács János között, azzal, hogy Lukács Jánost csak élethossziglani haszonélvezet illeti meg, halála után pedig örökségi része visszakerülne univerzális örököseimhez. Az édesanya halála után univerzális örököseim, ha azt előnynek tartják az egységes ügykezeléssel szemben, akkor a teljes örökséget feloszthatják egyenlő részekre és önállóan rendelkezhetnek vele, azzal, hogy utód nélküli univerzális örököseimnek joguk van részesedni az esetleg időközben elhunyt univerzális örökösök hagyatékából.

Magától értetődik, hogy az örökségből eredő összegek elszámolására azonnal a megegyezés után kerül majd sor (lásd az a. alatti tételt), s hogy azon leszármazottaimnak, akik még életemben előleget kaptak a hozományra, beszámítják majd a már előre kapott tőkét.

d. Az újvidéki ház, családi házként továbbra is maradjon felosztatlanul.

14. Végrendeletem végrehajtásával unokaöcsémet, Đorđe Pačanskit bízom meg, továbbá megbízható barátomat, Gabriel Konstantinovićot, s mindkettőjüknek 1000-1000 forintot hagyok.

15. E végrendelkezésemmel semmisnek mondom valamennyi korábbi végrendeletemet, kivéve az 1853. szeptember 26-án Törökkanizsán saját kezűleg írt és aláírt mellékletet (codicil), amely az 1853. szeptember 12-én összeállított végrendeletem kiegészítése volt. Ezt megtartom, azzal, hogy az említett mellékletet e mostani végrendeletemnél is alkalmazzák, mert a mostani végrendeletem kitételei megegyeznek a már említett korábbival, s univerzális örököseimre bízom, hogy élnek-e az e mellékletből eredő jogokkal vagy sem.

E végrendeletet saját kezűleg írtam alá, a Szentháromság – Atya, Fiú és Szentlélek nevében, a családi pecséttel pedig hitelesítettem.

Miután elolvastam a végrendeletet, beláttam, hogy annak 6. pontjában elszámoltam magamat, a pénzösszeget illetően, ezért ezt most korrigálom. Akaratom szerint a 6. pontban említett ösztöndíjalap ne 50 000 forint, hanem 60 000 forint legyen, s erre az összegre kell alkalmazni az 5 százalékos kamatot meg a többi rendelkezést, amely az 50 000 forintra vonatkozott, azzal, hogy a 10 000 forintnyi összegkülönbség 5 százalékos kamata a kezelőt illeti meg költség címén.

Bécs, 1854. április 30.

nemes, törökkanizsai Đorđe Szerviczky

dr. Johan Opolcer professzor, szász udvari tanácsos mint felkért tanú a végrendelkezésnél

srbogradi Isidor Nikolić, a kormány referense mint felkért tanú a végrendelkezésnél

Johann Baptist Hauptmann mint felkért tanú

Severin Zavišić orvos mint felkért tanú

Protokollszám: 597
15 kr. illeték fizetve

(A továbbiakban következik a testamentum átvételéről szóló bizonylat, a tanúk nevének felsorolásával, meg dr. Gustav Pobeheim bécsi jegyző aláírásával, Bécs 1854. április 30.)[64]

Az örökösök tiszteletben tartották Đorđe Szerviczky akaratát, és 1858-ban befejezték a törökkanizsai templom építését. Az újvidéki házat az örökösök 1861. november 16-án Platon Atanacković pravoszláv püspöknek adták el, aki azt a szerb nép közoktatására fordította, s amely utóbb Platoneum néven vált ismertté. Ma ebben az épületben székel a Vajdasági Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia a Svetozar Marković utca 6. alatt. Az épületen ma is ott áll a Szerviczky család címere.

A birtokot az örökösök maguk között felosztották, a kastélyt, egyetlen férfileszármazottként, Emil Schulpe örökölte a 2000 hold földdel egyetemben. A Tisza melletti, 2300 holdas rét Aihelburg gróf birtokába került. Az 1800 holdas úgynevezett kupuszinai birtok Arthur Maldeghem grófé lett. A Nagyszállás körüli 2100 hektárt Tallián Andor örökölte. A Budžak határrészben levő 1700 hold Felitzsch Fedort illette meg.

A Szerviczky családot Újvidéken ma sem feledték el. Érdemeiért egy utca ma Đorđe Szerviczky nevét viseli. Törökkanizsán az első világháborúig a Szerb utcát nevezték Servijski utcának. Ma már, sajnos, ez sem hirdeti a család hírnevét.

JEGYZETEK

1 Novi Kneževac neve 1717-től 1922-ig Törökkanizsa volt, szerb, német és magyar nyelvű változatban. Lásd dr. Borovszky Samu: *Csanád vármegye története 1715-ig*. Budapest, 1897, 515. l.

2 A mai Bratislava korábbi elnevezése.

3 A cincárok (aromunok) a legnagyobb keleti román népcsoport Románia határain kívül. Jelentősen hozzájárultak a balkáni népek társadalmi és gazdasági fejlődéséhez. Vidékünkön különösen a 18. században alapozták meg vagyonukat, főképpen a határok mentén. Megtartották pravoszláv hitüket, de életmódjukkal beolvadtak a többi itt élő nép közé. Művelt emberek voltak, akik szívesen adakoztak jótékony célra. Róluk bővebben lásd D. J. Popović: *O cincarima*. Beograd, 1937
A család névváltozatai: Szervüszky, Szervitzky; Servijski

4 V. Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 22. l.

5 V. Stajić: *Grada za političku istoriju Novog Sada*. Novi Sad, 1951, 139. (a továbbiakban: *Grada*)

6 Vasa Stajić: *Privreda Novog Sada 1748–1880*. Novi Sad, 1941, 390. l.

7 Vasa Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 23. l.

8 Uo.

9 Uo., 25. l.

10 S. Radovanović: *Vojvođanski spomenar*. Novi Sad, 1997, 193. l.

11 Illéssy J.: *Királyi Könyvek*. Budapest, 1895, 104., 210. l.

12 A konzisztórium (consistorium) eredetileg többféle feudális tanács, gyülekezet neve; jelenleg főként a különböző egyházak tanácsait, vezető testületeit hívják így.

13 V. Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 24. l.

14 D. J. Popović: *Srbi u Vojvodini III*. Novi Sad, 1990, 97. l.

15 Uo., valamint lásd még: D. J. Popović: *O cincarima*. Beograd, 1937, 223. l.

16 Érdujhelyi M.: *Újvidék története*. Novi Sad, 1990, 225. l.

17 V. Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 26. l.

[18] Szentkláray J.: *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből*. Temesvár, 1879, 406–407. l.
[19] Arhiv Vojvodine, fond Torontalska županija, 11/993-1784; Illéssy J.: *Királyi könyvek*. LXI/1783, Budapest, 1895, 452. l.
[20] A. Hegediš–K. Čobanović: *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767–1867*. Novi Sad, 1991, 63., 194. l.
[21] V. Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 4. l.
[22] Arhiv Vojvodine, fond Torontalska županija, 11/936-1784
[23] J. Erdeljanović: *Srbi u Banatu*. Novi Sad, 1992, 351. l.
[24] E. Schulpe: *Egy család története* (a szerző tulajdonában levő kézirat); dr. Borovszky Samu: *Torontál vármegye története*. Budapest, 1911, 131. l.
[25] Így tartja a törökkanizsai szájhagyomány.
[26] Arhiv Vojvodine, fond Torontalska županija, 11/985–1783
[27] Uo., 11/166, 1004–1783
[28] Uo., 11/754, 643, 347, 264–1785
[29] Uo., 11/458–1783
[30] 11/383–1785
[31] Érdekes adat, hogy a 25 bánáti nemesi család közül 18 görög-cincár származású volt. – D. J. Popović: *O cincarima*. Beograd, 1937, 224. l.
[32] S. Gavrilović–N. Petrović: *Temišvarski sabor 1790*. Novi Sad, 1972, 176. l.
[33] Uo., 414. l.
[34] J. Valrabenštajn: *Ilirska dvorska kancelarija*. Beč, Novi Sad, 1996, 153. l.
[35] Ez volt a magyarországi Győr korábbi neve.
[36] V. Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 26. l.
[37] Uo., 30. l.
[38] Uo., 27–29. l.
[39] Ennél az alapítványnál csak az 1838-ban alapított 100 000 forintos Tekelianum volt nagyobb.
[40] Ezt az ódát Mušicki 1820. július 31-én írta. Lásd: *Celokupna dela Lukijana Mušickog*. Tom I, Narodna biblioteka, Beograd, 1869, 106–107. l.
[41] A törökkanizsai Đorđe Szerviczkyt 1795-ben jegyezték be Torontál megye nemesei-nek sorába, a korábban nyert nemességet pedig I. Ferenc császár 1799. március 29-én erősíti meg. Lásd: dr. Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. Budapest, 1911, 551. l.
[42] Ismeretes, hogy Vuk Stefanović Karadžić is Szerviczky-ösztöndíjat szándékozott kieszközölni fiának, Savának, és ez ügyben folyamodott segítségért Lukijan Mušickihez, az egykori ösztöndíjashoz, meg Pavle Šafarikhoz, Đorđe Szerviczky jó barátjához. Vuknak azonban, az ösztöndíj iránti nagy érdeklődés miatt végül is nem sikerült kieszközölnie a támogatást. Lásd: *Život i rad Vuka Karadžića*. Beograd, 1924, 987. l.
[43] Dr. Borovszky Samu: *Torontál vármegye*. Budapest, 1911, 132. l.
[44] Uo., 131. l.
[45] V. Stajić: *Privreda Novog Sada*. Novi Sad, 1941, 9. l.
[46] D. J. Popović: *Srbi u Vojvodini*. Novi Sad, 1990, 170. l.
[47] Dimitrije 1837. március 13-án hunyt el. Két fia, Aleksandar és Georgije, életük végéig viselték a „Törökkanizsai" nemesi előnevet. Lásd V. Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 32. l.
[48] Jovan Jovanović Zmaj családja úgyszintén cincár származású volt; Zmaj 1833. november 27-én született. – M. Leskovac: *Biografija Jovana Jovanovića Zmaja*. Novi Sad, 1983, 11–12. l.
[49] A. Hegediš: *Agrarna statistika u Torontalskoj županiji u Banatu*. 1779–1848. Novi Sad, 1987, 118. l.
[50] Arhiv Vojvodine, fond Torontalska županija, zapisnici br: 2437. 1822. október 1.; A feudális jogokkal való visszaélés nemcsak Đorđe Szerviczkyre volt jellemző, hiszen hasonló volt a helyzet a nagyszentmiklósi Nákó birtokon, vagy az ittabéi Kiss-féle ura-

dalomban is. – Dr. Antal Hegediš: *Agrarni odnosi u torontalskoj županiji u Banatu*. Novi Sad, 1987, 151–166. l.; D. J. Popović: *Srbi u Vojvodini*. Novi Sad, 1990, 227. l.

[51] Dr. Antal Hegediš: *Agrarni odnosi u torontalskoj županiji u Banatu*. Novi Sad, 1987, 156. l.; Zdravko Ramadanski törökkanizsai tanító közlése.

[52] Zdravko Ramadanski törökkanizsai tanító közlése.

[53] Đorđe unokaöccse, Vasilij Milanković a nemes Paćanski de Visak családból nősült, jómaga 1810-ben nyert nemességet, utóbb pedig mindkét vezetéknevét együtt használta: Milanković-Paćanski de Visak.

[54] Katarina jól beszélt szerbül, de gyerekei már kevésbé beszélték anyanyelvüket, noha egyeseket közülük az újvidéki pravoszláv templomban keresztelték.

[55] V. Stajić: *Novosadske biografije V*. Novi Sad, 1940, 32. l.

[56] E. Appel: *Ó-Kanizsa története*. Szabadka, 1886, 45. l.

[57] A templomot halála után, 1858-ban fejezték be. A római katolikus templomot Szent György tiszteletére szentelték fel, a kegyúrra való tekintettel, egyébként ez az ünnep volt a Đurković-Szerviczky család háziünnepe. Lásd Erős Lajos: *Adalék a zrenjaninin-agybecskereki egyházmegye történetéhez*. Zrenjanin, 1993, 447. l.

[58] A Schulpe család történetében valóban az áll, hogy ősük Katarina unokahúgát szándékozta elvenni feleségül.

[59] Törökkanizsán csak pravoszláv meg katolikus temető létezik, így a pravoszláv-protestáns Szerviczky meg Schulpe család egyedül e két helyen temetkezhetett.

[60] D. Nikolić: *Srbi u Banatu*. Novi Sad, 1941, 90. l.

[61] A szerb hadsereg visszavonulásakor a kastélyból egy 150 gyertyás aranyozott csillárt is magával vitt, azután az Obrenovićok kastélyába került. A csillárt 1903-ban Aleksandar Obrenović származtatta vissza Tallián Bélának.

[62] Minden ingóságával együtt.

[63] Tudjuk róla, hogy az uradalom intézője volt.

[64] Istorijski arhiv Kikinda. Testament Đorđa Servijskog, zbirka 182, Jovan Valrabenštajn fordítása.